

Не згасити сяйво першотвору

Серед цікавих і досить важливих питань, порушених учасниками дискусії¹, чи не найбільш складним є питання про шляхи досягнення художньої повноцінності поетичного перекладу. У пошукові далеко не завжди однозначних відповідей на це одвічне питання творців і цінителів перекладної художньої літератури, а не в проголошуванні надто категоричних оцінок і декларативних закликів, як це нерідко буває, власне, і полягає основний пафос усіх попередніх виступів — автори однакові в тому, що переклад так само, як і першотвір, має бути передовсім явищем поезії, мистецтвом слова, засобом естетичного впливу на читача. Так, Микола Рябчук, цілком справедливо дорікаючи деяким перекладачам за емоційну несправжність, відсутність належної уваги до поетичного підтексту і художньо безпідставне втручання в авторський стиль, особливо наголошує на естетичній справжності перекладної поезії. Про це говорить і Юрій Винничук, коли точність перекладу розглядає крізь призму засобів вираження в органічній єдності їх мовно-стилістичних, культурно-історичних і, що хотілось би особливо підкреслити, емоційних особливостей. У тому ж ключі ведуть розмову й Наталка Білоцерківець, яка звертає увагу на необхідність для перекладача «емоційного входження в матеріал», підтримуючи при цьому перекладознавчу вимогу рівноцінного оригіналові емоційного впливу на читача, адекватної естетичної сили перекладного твору, і Микола Сотников, для якого правомірно однією з найсуттєвіших хиб поетичного перекладу видається невідповідність авторському темпераменту, пафосу оригіналу, характеру його загальної і провідної тональності.

Те, що художньо повноцінний переклад можливий насамперед завдяки рівному відтворенню експресивно-емоційного змісту оригіналу, випливає з самої природи поетичного мистецтва, сугестивні, естетичні властивості якого ґрунтуються головним чином на чуттєвому рівні. Не робимо тут якогось відкриття, бо в теоретичних працях з українського

¹ Статтю написано в межах дискусії «Поетичний переклад: шляхи вдосконалення», яка розгорнулася на сторінках журналу «Трапор» у 1983 р.

перекладу настійно підкреслюються необхідність збереження в перекладному творі «створюваного оригіналом враження, його емоційної функції» (С. Ковганюк), обов'язковість для перекладача вміння відтворювати «ступінь емоційної напруги поезії» (В. Коптілов) і т. ін. Більше того, в українській перекладній поезії можна знайти чимало прикладів саме такого підходу до практичного розв'язання відповідних теоретичних проблем. Особливо повчальним у цьому плані є досвід таких видатних майстрів українського поетичного слова, як Павло Тичина, Максим Рильський, Микола Бажан.

Відомо, з якою увагою ставився до художніх особливостей оригіналу Тичина-перекладач. «Я перекладав, — згадував якийсь поет про свою роботу над відтворенням поезії Акоюяна “На червоній на весні”, — враховуючи музику, враховуючи голосівки».

Жить?

Як жить, то тільки навесні,
коли скресають води й шум,
могутній шум
встає від гомону, від дум,
і зелень ще така... як в сні.
Як жить, то тільки навесні.

На бій?

Боротись — тільки навесні,
коли громи і градний струм,
і блискавок веселий сум.
Збіжиш на гори, вийдеш в лан —
стихії плине океан.

Смислова точність поетичного перекладу для Тичини, як бачимо, невіддільна од ритмічної, евфонічної і — ширше — образно-художньої його відповідності першотворові, поет постійно дбав про збагачування експресивно-емоційних засобів української мови, у тому числі за рахунок творчого освоєння здобутків світової поезії. А скільки емоційної неповторності внесла в українську поезію відтворена Максимом Рильським чарівна пушкінська лірика:

В степу життя, сумнім та безбережнім,
Три джерела пробились потайні:
Струм Юності із розмахом бентежним
Кипить, біжить у шумі та вогні;
Кастальський струм, натхнення благородне,
В степу життя вигнанців веселить;
Останній струм — струм Забуття холодний,
Він найсолодше душу нам свіжить.

Справді титанічна діяльність Рильського на ниві поетичного перекладу, постійно здійснюване ним спрямування української національної

культури в безмежний інтернаціональний світ, глибоке розуміння своєрідності художнього досвіду різних народів — це ціла школа перекладацької майстерності, школа, завжди відкрита для творчо наділеного перекладача. До наведених високих взірців поетичного перекладу можна додати майстерно втілені в засоби української мови Миколою Бажаном витончені поетичні афоризми Руставелі, по-східному пишні його метафори, величавий вірш та врочисту тональність безсмертної поеми грузинської і світової класики:

...Хто кохає, той красою мусить сонячно сіять...

<...>

...Знак найвищої любові — почуття свої таїти...

<...>

Бог дав мову, щоб хвалила я тебе безперестання,
Та без сил німію й гину, бо вбива мене розстання.
Відаю тобі я, леве, сад з троянд, його зростання,
І клянуся: лиш до тебе лине мисль моя остання...

Вдаємося до розгорнутого цитування не тільки для того, щоб дати можливість відчутти естетичну насолоду від зустрічі з сяйвом справжньої поезії у перекладі. Маємо на меті також показати бодай у найзагальнішому вияві творче введення в українську поезику не лише нової образності, а й певною мірою відмінної мелодики вірша, нових емоційних тональностей.

Такий акцент у дискусійній розмові про шляхи вдосконалення поетичного перекладу необхідний, на нашу думку, з двох основних причин: по-перше, тому, що саме в експресії та емоційності найчастіше втрачає перекладний твір, зумовлюючи відповідну неповноту художнього смислу (це переконливо показано у попередніх виступах), по-друге, у зв'язку з тим, що в перекладознавчих працях іноді ще побутує думка про однакову важливість усіх стилістичних компонентів оригіналу безвідносно до внутрішніх можливостей і завдань подальшого розвитку стилістичних засобів мови, якою перекладають. Подібні завищені оцінки тих чи інших елементів поетичної мови першотвору з підкресленим протиставленням останніх іншомовним їх відповідникам мають, зокрема, місце, коли йдеться про переклади з близькоспоріднених мов. У цьому плані хотілось би не погодитися з В'ячеславом Рагойшею, який поряд із тонкими спостереженнями і слушними зауваженнями щодо художньої вартості російських та українських перекладів із білоруської поезії ставить, наприклад, вимогу збереження без змін таких міфологічних найменувань, як *вадзянік*, *лясун*, не задовольняючись без достатніх, з нашого погляду, на те підстав їх відповідниками (*водяной*, *леший* — рос., пор. також *водяник*, *лісовик* — укр.). Навряд чи одержить більше інформації, у тому числі й художньої, російський та український читач від загалом відомого слова

або імені, але в білоруському його варіанті, як, скажімо, у наведених прикладах. Більш перспективним і художньо виправданим нам уявляється шлях пошуків і поетичних відкриттів на зразок *джміль джмеліє, джерело джерелить, квітолик, літоранок* та ін. у перекладах Юрія Винничука з кельтської поезії. До того ж стилістика оригіналу, його експресивно-емоційна наповненість можуть передаватися різними засобами (ритмо-мелодійними, звукописом, системою тропів і т. д.), що наочно ілюструють хоча б подані вище приклади перекладів Павла Тичини і Миколи Бажана з вірменської та грузинської поезії.

У дискусії багато уваги приділяється українсько-російському перекладу, і це закономірно. Адже процес збагачування мов і культур різних народів, процес, про який так просто і водночас так глибоко сказав поет: «І позичаєш ту ю мову в свою — чудову, пребагату», не є одностороннім. Перед перекладачем якраз і стоїть одне з найважливіших завдань — зберегти національну специфіку першотвору, у тому числі й насамперед на образно-емоційному рівні. У цьому аспекті хотілось би висловити ряд міркувань про російські переклади поезії Василя Мисика — одного з найвизнаніших авторитетів у галузі поетичного перекладу, поета глибин, як називає його Іван Драч, великого українського лірика, щедро напоєного соками рідної землі і опроміненого сяйвом любові, правди, людяності.

У передмові до книжки вибраних поезій Василя Мисика, відтворених засобами російської мови, відома перекладачка Тетяна Гнедич, автор ряду перекладів, уміщених у збірці, характеризує свого українського побратима як поета «ясної манери і високого почуття», поета, якому притаманні «шира душевність і чуйність», «любов до людини і природи», «готовність скрізь і завжди боротися проти потворності підлих душ, проти жорстокості, безчестя, тупої грубості та беззмістовного безідейного існування». До найбільших творчих удач перекладачів слід віднести перш за все ті поезії, у яких збережено простоту Мисикової лірики, внутрішньо освітлену мудрим зором і зігріту добрим серцем митця. Переважно такими є переклади самої Т. Гнедич, Ю. Саєнка, Б. Слуцького, В. Шацкова. Неповторною поетичною деталлю запам'ятовується поетове звертання до юності, бережно відтворене Б. Слуцьким:

Ты так спешила выйти в мир,
что оглянуться не смогла,
и не закрыта до сих пор
открытая тобой калитка.

І добір поезій, і їх переклад дають у цілому правильне і більш-менш повне уявлення про оригінальну творчість Василя Мисика.

Разом з тим далеко не завжди самотність, глибоко національний характер поетичного світосприймання, емоційного складу одного з най-

тонших українських ліриків постає перед російським читачем у всій повноті й неповторності. Ось для прикладу поезія «Спека» в оригіналі і в перекладі Т. Гнедич:

Осяйна блакить
Запаленого ока ні на мить
Не змружує.
Ні холодку, ні нитки
Доцу!
Слабенький в стеблах шелестить
Дитячий голос: «Пити... питки...»
Над обрієм прозора хмарка спить.
У висхлій балці — тоскний плач
кигитки.

Лазурь блестит.
Она ни на мгновенье
не смежит
Пылающего ока. Ни крупицы
Дождя!
Как детский голос шелестит
В стеблах сухих:
«Водицы бы! Водицы!»
Над горизонтом облачко стоит;
В сухом овраге грустно плачет
птица.

Хоч у перекладі загальний настрій та провідну тональність і передано, проте в змістовий і, головне, в емоційно-експресивний план вірша внесено помітні зміни: маємо на увазі і заміну образу *кигитки* загальним образом *птиці*, і образно-поетичну неточність (*крупица* і *нитка доцу* не те саме), і емоційне послаблення кульмінаційної частини твору (пор.: «Пити... питки...» і «Водицы бы! Водицы!»).

Устами одного з героїв поеми «Камболет», створеної 1941 року за мотивами адигейського фольклору, Василь Мисик проголосив своє життєве і творче кредо:

Всі багатства світу цінуй
тільки тоді, як друзям своїм
зможеш подарувати їх.
А не можеш, навіщо вони?

Свою оригінальну і перекладну поетичну творчість він і розглядав як дарунок друзям його високого таланту, жаги вмістити у слові весь світ його нев'янучої любові до краси. Власне, у збагаченні духовного світу людини, у спілкуванні серцем і розумом з друзями та однодумцями і полягає призначення поетичного перекладу.

Якщо ми називаємо оригінал першотвором, то повинен бути і наступний твір, саме повноцінний твір словесного мистецтва. Тому безпредметним є гадання, відомий чи невідомий перекладач як поет, якщо він не є автором оригінальних поезій. Має бути широко відомим! Адже лише йому розкривається, кажучи словами Д. Павличка, «таємниця переходу з однієї словесної стихії в іншу — вічних почувань і думок». Це його, перекладача, творчому натхненню адресована порада В'ячеслава Іванова в сонеті, відтвореному тим же Павличком, який, до речі, у скарбницю українського сонета подарував стільки оригінальних і перекладних самоцвітів:

Чужого вірша ти не зловиш легкома,
 Бо він, як бог Протей, весь відданий глибинам.
 Рибицу ти спіймав, а він вологим плином
 Шмигне крізь сіль, і вже його нема...
 На маску — маскою відповідай Протею.
 Люд краще забавлять ще й казкою своєю.

Оригінал — «пташина вільнокрила», і перекладач має бути умілим «птахоловом», здатним до творчого горіння й натхненної праці.

Звичайно, і в недосконалому поетичному перекладі можна відчутти дух першотвору, хоч останній постає перед читачем збідненим, неповнокровним. «Навіть безпомічний переклад не може згасити сяйво великого оригіналу», — говорив німецький поет кінця XIX — початку XX ст. Крістіан Моргенштерн. Але не будемо втішатися цим ні в критичній оцінці перекладної поезії, ні, тим більше, у творчому освоєнні й відтворенні рідною мовою художніх здобутків «поетів хороших і різних». Перекладач, якщо він творець, має дбати про те, щоб не тільки не згасити, але й нічим не затьмарити «вогню в одежі слова», яким завжди буває справжня поезія різних епох і народів.